
DOKUMENTUM

Papp Imre

TÖBBPÁRTRENDSZER LÉPÉSRŐL LÉPÉSRE

A szocialista országokban végbement változásokhoz viszonyítva nálunk a politikai rendszer reformja, ezzel együtt pedig a többpártrendszer gondolatának meghonosodása és kibontakozása fokozatosan, lépésről lépésre ment (illetve megy) végbe. Amikor világgossá vált, hogy az európai közös házban – amelyben természetesen mi is szeretnénk megfelelő helyet kapni – nincs helye az egypártrendszerű társadalomnak, megszületett a *Szocialista Szövetség keretében kibontakozó politikai pluralizmus elmélete*, mondván hogy a *pluralizmus sokkal tágabb fogalom, mint a klasszikus többpártrendszer*. Ez az elgondolás sokáig tartotta magát, úgymond hivatalos álláspont volt, a JKSZ jóvoltából, amely ezt az elméletet, mint akkor egyedüli politikai erő megfogalmazta. *Az ettől eltérő későbbi hivatalos álláspontokat valójában a gyakorlat, a napról napra szaporodó pártok ténye kényszerítette ki*, úgyhogy a JKSZ számára a XIV. rendkívüli és félbeszakadt kongresszuson nem maradt más hátra, mint meghozni a döntést, hogy a párt kezdeményezi, töröljék az alkotmányban meghatározott szerepkörére vonatkozó szakaszokat. Más szóval: lemond a politikai monopóliumról. Ezzel gyakorlatilag megnyitotta az utat a többpárti politikai rendszer intézményesítése felé.

Az alábbiakban megpróbáljuk nyomon követni, hogyan alakultak a pluralista politikai felépítményről vallott „hivatalos” nézetek, illetve, melyek voltak azok az események, amelyek 1988-tól napjainkig ezt a folyamatot fémjelezték.

x x x

Az első fontos dokumentum ebben az időszakban az 1988 január elején napvilágot látott alkotmánymódosítási tervezet. A politikai rendszert illetően azonban e dokumentum még vajmi kevés változást hozott, illetve tervezett. A hangsúly a gazdasági reformok alkotmányos alapjainak megteremtésén volt, s ezt a többség – a hosszantartó válság miatt – helyesnek is tartotta. Akkor is, de korábban is hallatszottak olyan, az idő tájt meglehetősen szélsőségesnek és eretneknek számító észrevételek, hogy a gazdaság megreformálása nem elegendő, a bajok jó része magában a rendszerben rejlik. Ilyen szempontból indokoltnak bizonyult az a bírálat, hogy a gazdasági változásokhoz nem idomul megfelelően a politikai felépítmény, s ez előbb-utóbb problémát jelent.

A tervezetben a politikai rendszerre vonatkozó változások csak a közvetlenebb választási mód körvonalazásában és a többes jelölés követelményében merültek ki. Tágabb értelemben e kérdéskörbe sorolható a föderáción belüli viszonyok problémaköre is. Az ezzel kapcsolatos vita és huzavona ma is tart – mi több, még inkább előtérbe ke-

rült. E tételekkel igyekeztek tehát a nagyobb fokú demokratizálódás követelményét ki-
elégíteni. Az alkotmánymódosítási folyamat vége felé, 1988 őszén azonban már erőtel-
jesen hallatszott, hogy mindez nem elegendő. Nem egy helyen hangzott el javaslat a
többpártrendszer kiépítésére, hangsúlyozván, hogy a Szocialista Szövetségen belüli plu-
ralizmus mondvacsinált megoldás és szűk keret a politikai sokrétűség kibontakozásá-
hoz.

Ennek ellenére az *első alternatív szervezetek* egyike, a Szlovén Parasztszövetség, amely
1988 márciusában tartotta alakuló közgyűlését, és számos más utána alakuló szervezet
(többségük azóta önálló párttá fejlődött) még *elismerték a Szocialista Szövetség fennha-
tóságát, mivel más mód nem volt, hogy alkotmányossá és legálissá tegyék munkájukat.*

Ezzel párhuzamosan folytak az előkészületek a JKSZ első értekezletére. A kommuni-
sták rangos összejvetelére 1988 május utolsó és június első napjaiban került sor. Az
előkészületek során kikristályosodtak az akkor mindenki számára elfogadható gazdasá-
gi változások alapelvei, amelyek lényegében azóta sem módosultak (lásd: piacgazdálko-
dás, gazdasági önállóság, tulajdonformák konkurenciája stb.). A politikai rendszer kér-
désében már nem volt ekkora az egyetértés, akörül folyt a csatározás, hogy a válság okai
milyen mértékben kereshetők magában, az 1974-es alkotmány által megteremtett rend-
szerben. Hasonlóképp komoly összetűzések tárgyát képezték a föderáción belüli viszonyok,
nem kevésbé Szerbia alkotmányos helyzete és a kosovói probléma. Mindehhez
társult az országos párt- és állami szervek akkori és korábbi tagjai felelősségének meg-
állapítására vonatkozó hangos követelés is.

Az értekezleten a kommunisták mégis egységes álláspontot alakítottak ki a három re-
formot – a gazdasági, politikai és pártreformot illetően. A politikai rendszer szempont-
jából fontos álláspontok születtek. Az értekezlet 1988. június 10-én megjelentette állás-
pontjaiban a többi között a következők állnak: „A pártnak az az álláspontja, hogy min-
den embernek joga van szabadon kifejeznie gondolatait, óhajait, érdekeit, ide sorolva a
politikai érdekeket is, és síkra szállnia ezek érvényesítéséért, mert ez az előfeltétele a
szocialista öngazgatási demokráciának és szabadságnak. Az öngazgatási érdekek plu-
ralizmusa tükrözi ezt a szabadságot, de ez a pluralizmus nem a normáktól és nyilatko-
zatoktól függ. A KSZ-nek erőlyesen kell küzdenie az olyan politikai érdekek szervezett
kifejezésre juttatása ellen, amelyek szocialista öngazgatási rendszerünk alapjainak meg-
tagadására irányulnak. *A pártnak eszmei-politikai szempontból egységesen kell elvetnie
a többpártrendszerre irányuló követeléseket, de ugyanígy a párt és az állami monolitiz-
mus rendszerére való visszatérés követelményeit is, mert mindkettő visszafejlődést jelent
a szocialista öngazgatáshoz viszonyítva.* (kiemelés P.J.). A JKSZ-nek erőlyesen és mi-
előbb le kell küzdenie a hatalmon levő párt pozícióját és az olyan munkaformát, amely
a politikai rendszerben ilyen pozícióját tükrözi...” Az értekezlet hangsúlyozza, hogy a
JKSZ és az egész szocialista öngazgatási front demokratizálódásában halaszthatatlan
intézkedésekre van szükség, amely arra irányul, hogy megszüntessék a pártvezetőség és
állami szervek közötti „perszonális uniót...”

„A JKSZ-nek be kell látnia milyen felelősséget vállal a Szocialista Szövetségben ural-
kodó helyzetért, és meg kell akadályoznia a pártszervek, valamint a Szocialista Szövet-
ség és más társadalmi-politikai szervezetek közötti burkolt transzmisszió megújhodá-
sát...”

Mindebben a legfontosabb a *politikai érdekek kifejezésére való jog elismerése* volt.
Lényeges még akkor is, ha az értekezlet egyértelműen elvetette a többpártrendszer gon-
dolatát. Előrelépést jelentett ugyanis az alkotmánymódosítási tervezethez, de mégin-
kább a szocialista öngazgatás politikai rendszerének bíráló elemzése elnevezésű párt-
dokumentumhoz képest. Ez utóbbira kellett alapozni ugyanis az alkotmány módosítását,
de ebben lényegében még az a megállapítás áll, hogy a rendszer alapján véve jó csak
valóráváltása nem megy.

Az értekezletet követő központi bizottsági ülés, amelynek az volt a feladata, hogy az értekezlet álláspontjai alapján operatív programot készítsen, nem lépett előre. Akárcsak később, a különféle politikai összejövetel többségén, megállapítást nyert ugyan, hogy „a gazdasági reform a politikai rendszer intézményeinek idomulása nélkül káros következményekkel járhat”, de az is például, hogy „a hatékonyság hiánya, amely a válságból való kilábalás távlatát teszi meggyőzővé, azzal fegyvet, hogy kompromittálja a politikai rendszert, az emberek nem hisznek a rendszer intézményeinek, a demokratikus külsőnek, amely alatt nincs tartalom.” Más szóval a rendszer jó, csak...

Az újabb lépés a többpártrendszer irányába sokáig váratott magára. 1988 őszén a középpontban a szerbiai alkotmány körüli események álltak, majd a jólismert vajdasági, újvidéki, titogradi és kosovói események. Ezek a politikai rendszer szempontjából elsősorban azt a tanulságot hozták, hogy mit jelent a tömegek fellépésének ereje a politikai életben.

Az alkotmánymódosítás 1988 novemberében az említett minimális változásokat hozta a politikai rendszer szempontjából, de e „vonatkozásban az utána következő köztársasági és tartományi alkotmányok sem nyújtottak (s kérdés nyújthattak-e) újat. Ennek ellenére *a legkésőbb kikialtott szlovén alkotmánymódosítás mégis jelentős újítást tartalmazott. Az 1989 nyarán kihirdetett módosítás ugyanis kimondta a politikai szerveződés szabadságát.* Országos szinten azonban mégsem e tétel, hanem a föderáción belüli viszonyokat is érintő módosítások kapcsán lángholtak fel a politikai összetűzések.

Az 1989 őszén lebonyolított szerbiai (vajdasági, kosovói) előrehozott választásokon az akkor még csak csírájában létező, kialakulófélben levő szerbiai (alternatív) politikai szervezetek, pártok még nem vehettek részt. Nem formálisan ugyan bekapcsolódhattak volna, hisz 30 polgár is állíthatott jelöltet, de ez mégsem lehetett többpárti pluralista választás, hisz megmaradtak az egypártrendszeri „szűrők”. Az alternatív szervezetek emiatt tiltakoztak, sőt bojkottra szólítottak fel, de az eredmény elmaradt, az emberek tömegesen jelentek meg a szavazóhelyeken.

1989 második felében is még erőteljesen tartotta magát a Szocialista Szövetség keretén belüli politikai pluralizmus elmélete, de sehol, egyetlen politikai és egyetlen tudományos összejövetelen sem próbálták vázolni, milyen is lenne a pontos, intézményesített formája, mi a feladata és a hatásköre az így kialakuló pluralizmusnak. Talán éppen ezért nem véletlen, hogy *1989 novemberében a Szocialista Szövetség Országos Választmány* a választásokra való előkészületekkel kapcsolatos ülésén *kiemelte, hogy a tavaszi választásokon szót kell kapniuk az úgynevezett alternatív szervezeteknek is. Leszögezték azt is, hogy a politikai szerveződés nem bonyolódhat csupán a Szocialista Szövetség keretében, biztosítani kell a fronton kívüli szerveződés teljes szabadságát is.*

A VKSZ ugyanebben a hónapban megtartott XIX. rendkívüli értekezlete azonban a számos javaslat ellenére sem fogadta el a többpárti politikai rendszerre, a parlamentális demokráciára vonatkozó kezdeményezéseket, mondván, hogy nem a KSZ feladata, hogy határozatot hozzon a különféle pártok létrehozásáról. A valamivel később megtartott köztársasági KSZ kongresszusok többsége viszont kimondta, hogy a KSZ vállalja a politikai konkurenciát a többpárti versengés feltételei között is. *Végezetül 1989 december első felében a Szerb KSZ is arra az álláspontra helyezkedett, hogy kiállnak a politikai pluralizmus mellett, beleértve a többpártrendszert is.* Ez lényegében azt jelentette, hogy a jugoszláv kommunisták nézetazonosságra jutottak e kérdésben.

Időközben napról napra újabb és újabb kezdeményező bizottságok alakultak és léptek nyilvánosság elé minden környezetben párt- vagy egyéb politikai szervezet alapításának a szándékával, egymás után került sor az alakuló értekezletek megtartására. Említésre méltó, hogy az 1989 december közepén Titogradban megalakult Demokrata Párt az első szervezet, amely kimondta, hogy klasszikus pártnak, önálló – nem a Szocialista Szövetség keretében működő – szervezetnek tekinti magát, célja pedig a parlamentális

demokrácia szabálya szerinti hatalmi harcban többséget szerezni. Ebben az időszakban Vajdaságban is számos szervezet alakult, illetve a kezdeményező bizottságok benyújták a megfelelő okmányokat a Szocialista Szövetségnek, hogy a még mindig érvényben levő törvény értelmében véleményt mondjon a benyújtott kezdeményezésekről, s javasolja a belügyi szerveknek az engedély megadását. Ezt azonban mindeddig egyetlen alternatív szervezet sem kapta meg. A pártok az egyesülési törvény meghozatalát várják, amelynek értelmében nincs szükség a Szocialista Szövetség jóváhagyására.

Bár 1990 januárjában már számos párt és politikai szervezet „működött,” a központi esemény mégis a *JKSZ XIV. rendkívüli kongresszusa* volt. Az előkészületek során a vitára bocsátott deklaráció többé-kevésbé elfogadhatónak minősült. A politikai pluralizmussal kapcsolatban többé nem voltak dilemmák, ezért az emlékezetes második plenáris ülésen, amelyen megszakadt a kongresszus munkája, a túlnyomó többség *megszavazta azt a módosítási javaslatot, mely szerint a KSZ lemond alkotmányadta politikai monopolhelyzetéről.* Ezzel gyakorlatilag szabaddá vált az út a többpártrendszer intézményesítésére, a többpárti választásokra vonatkozó törvények mielőbbi meghozatalára. Szlovéniában ez, az említett alkotmánymódosítás miatt, gyorsan és könnyen megtörtént, Horvátországban a polgárok egyesülésére vonatkozó törvényt módosították, s ennek alapján tették legálissá az ellenzék tevékenységét, amely az április végén és május elején megtartott választások után hatalmi erővé lépett elő, s a KSZ vonult ellenzékbe, ugyanúgy, mint néhány héttel korábban Szlovéniában.

A többi köztársaságban és a két tartományban folyamatban van, illetve folynak az előkészületek a pártok legalizálására. Ez azt jelenti, hogy e környezetekben hamarosan a politikai szervezetek munkájának felélénkülése várható és remélhetőleg 1990 végéig itt is kiírják és megtartják a szabad, többpárti választásokat.